

Narodziny pedagogicznych

czasopism

29 czerwca 2012

Pierwszy polski periodyk ukazał się w 1661 roku był to Mercuriusz Polski. Ukazywało się również wiele gazet począwszy od roku 1514, niektóre z nich przetrwały do początków XVIII wieku. Były one wytworem, a równocześnie częścią ówczesnego życia społecznego i kulturalnego. Czasopiśmiennictwo polskie ustabilizowało się w pierwszej połowie XVIII wieku. Spośród kilkudziesięciu tytułów prasy polskiej, niektóre podejmowały w sposób prekursorski kwestie związane z nauką, oświatą, obyczajowością.

Druga połowa XVIII wieku stała się czasem rozkwitu czasopiśmiennictwa i jego stopniowego, ale znaczącego wpływu na wszystkie dziedziny życia. W schyłkowych latach I Rzeczypospolitej, gdy kręgi oświeconych patriotów próbowały zapobiec szybko zbliżającemu się upadkowi państwa, zaczęła się kształtować nowa koncepcja narodu polskiego. W dyskusjach i polemikach przewartościowywano pojęcia państwa, narodu i społeczeństwa. W owym potężnym nurcie ożywienia umysłowego, który przetoczył się przez Polskę w drugiej połowie XVIII wieku, wyjątkowo ważne miejsce zajął Monitor. Założycielem i mecenasem Monitora był Stanisław August Poniatowski, a współpracownicy wywodzili się z ówczesnej elity intelektualnej.

Czasopismo wychodziło w latach 1765-1784 pod redakcją F. Bochomolca, wiele uwagi poświęcało sprawom wychowania moralnego. Mając zwolennika w osobie ks. Adama Czartoryskiego na jego łamach prowadzono także walkę o reformy ustrojowo-polityczne.

W latach 1770-1777 wychodziło czasopismo Zabawy Przyjemne i Pożyteczne pod redakcją Jana Albertrandiego i Adama

Naruszewicza. Miało ono charakter literacki drukowano w nim panegiryki, ody i sielanki.

Piotr Świtkowski od października 1782 roku wydawał Pamiętnik Polityczny i Historyczny Dziejów, Ustaw, Osób, Miejsc i Pism Wiek Nasz Szczególniej Interesujących. W 1792 roku rządy Targowicy spowodowały zamknięcie Pamiętnika..., Świtkowski zaczął wydawać Zabawy Obywatelskie a następnie Wybór Wiadomości Gospodarskich[1]. Na łamach tych czasopism upowszechniał wiedzę, propagował postęp w myśli społeczno-polityczno, gospodarczej, a przede wszystkim naukowej. Czasopisma te odegrały dużą rolę w informowaniu o stanie nauki, wpływały na rozwój intelektualny, kształtowały ideologię racjonalistyczną, budziły potrzebę stałej informacji naukowej.

Dopiero w połowie XIX wieku nastąpiła specjalizacja tematyczna. Zaczęto wydawać czasopisma o charakterze wyłącznie naukowym na przykład Nowy pamiętnik Warszawski pod redakcją F. K. Dmochowskiego, Rocznik Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, Dziennik Wileński, Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego, Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego im. Ossolińskich.

Początki polskiego czasopiśmiennictwa pedagogicznego sięgają pierwszej połowy XIX wieku, mimo iż Polska szczycić się może powołaniem pierwszego na świecie państwowego organu centralnego do spraw oświaty, nauki i wychowania w postaci Komisji Edukacji Narodowej, 1773-1794 . Mimo iż system oświatowo-wychowawczy wypracowany przez KEN należał ówczesnie do przodujących w Europie, to jednak pierwsze polskie czasopisma pedagogiczne powstały później, niż w innych krajach. Nie bez wpływu na ten stan rzeczy pozostawały warunki, w których żył i rozwijał się naród polski przez długie 123 lata niewoli.

Europejskie korzenie prasy oświatowej w dobie Oświecenia

Historia prasy pedagogicznej jest immanentnie związana z wielkim przełomem intelektualnym Oświecenia, który przyniósł fundamentalną zmianę w postrzeganiu dziecka i procesu wychowania. Wcześniejsze stulecia traktowały edukację jako domenę kościelną lub prywatną sprawę elit, co nie sprzyjało powstawaniu publicznego forum wymiany myśli oświatowej. Dopiero wiek XVIII, niosący ze sobą wiarę w naprawę społeczeństwa poprzez edukację oraz koncepcję szkoły jako instytucji państwowej, stworzył podwaliny pod narodziny specjalistycznej prasy branżowej. Pierwsze inicjatywy wydawnicze tego typu pojawiły się w krajach niemieckojęzycznych, co wiązało się z dynamicznym rozwojem nurtu filantropizmu. Reformatorzy tacy jak Johann Bernhard Basedow czy Christian Gotthilf Salzmann dostrzegli, że skuteczna reforma szkolnictwa wymaga nie tylko nowych podręczników, ale przede wszystkim platformy komunikacji dla nauczycieli, która umożliwiłaby wymianę doświadczeń metodycznych i popularyzację nowoczesnych idei pedagogicznych.

Za prototyp nowoczesnego czasopisma pedagogicznego uważa się powszechnie periodyk wydawany w latach 1785–1791 przez Joachima Heinricha Campego pod tytułem „Allgemeine Revision des gesamten Schul- und Erziehungswesens”. Było to wydawnictwo o charakterze monumentalnym, gromadzące teksty najwybitniejszych ówczesnych myślicieli i praktyków edukacji. Pismo to nie ograniczało się jedynie do kwestii dydaktycznych, lecz podejmowało szeroką problematykę społeczną, filozoficzną i antropologiczną, starając się zdefiniować na nowo rolę nauczyciela w zmieniającym się świecie. Sukces inicjatywy Campego zainspirował kolejnych wydawców, co doprowadziło do swoistej eksplozji tytułów pedagogicznych w Europie Zachodniej na przełomie XVIII i XIX wieku. Czasopisma te odegrały kluczową rolę w procesie profesjonalizacji zawodu nauczyciela, przekształcając go z rzemieślnika lub duchownego w świadomego

pracownika oświaty, dysponującego specyficzną wiedzą zawodową i poczuciem misji społecznej.

Początki myśli pedagogicznej w czasopiśmiennictwie polskim

Na gruncie polskim geneza prasy pedagogicznej przebiegała nieco odmiennie niż na Zachodzie, co uwarunkowane było specyficzną sytuacją polityczną i kulturową Rzeczypospolitej Obojga Narodów w dobie stanisławowskiej. Choć w XVIII wieku nie powstało w Polsce stricte pedagogiczne pismo branżowe w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, problematyka wychowawcza była stale obecna na łamach ówczesnej prasy społeczno-kulturalnej. Czołowym przykładem jest tu „Monitor”, wydawany w latach 1765–1785, który wzorując się na angielskim „The Spectator”, regularnie publikował artykuły postulujące reformę szkolnictwa, krytykujące sarmacki model wychowania i promujące ideały obywatelskie. Publicystyka ta, choć skierowana do szerokiego ogółu szlacheckiego, a nie wąskiej grupy nauczycieli, przygotowała grunt pod wielkie reformy Komisji Edukacji Narodowej, uświadamiając społeczeństwu, że kondycja państwa zależy bezpośrednio od jakości edukacji.

Działalność Komisji Edukacji Narodowej, choć nie doprowadziła do utworzenia oficjalnego organu prasowego, stworzyła ramy instytucjonalne niezbędne dla przyszłego rozwoju piśmiennictwa pedagogicznego. Powołanie stanu akademickiego i próba unifikacji systemu szkolnego wygenerowały potrzebę stałego przepływu informacji między władzami oświatowymi a nauczycielami w terenie. W okresie tym pojawiały się liczne broszury, instrukcje i mowy, które pełniły funkcję substytutu prasy fachowej. Dopiero jednak upadek państwowości i konieczność walki o zachowanie tożsamości narodowej w warunkach zaborów nadały polskiej prasie pedagogicznej jej specyficzny, zaangażowany charakter. W XIX wieku czasopismo pedagogiczne przestało być jedynie nośnikiem wiedzy metodycznej, a stało się narzędziem walki o polskość, „arką

przymierza" między rozdzielonymi kordonami dzielnicami i trybuną, z której głoszono hasła pracy organicznej oraz pracy u podstaw.

Ewaryst Estkowski i narodziny nowoczesnej prasy nauczycielskiej

Przełomowym momentem w historii polskiego czasopiśmiennictwa pedagogicznego była połowa XIX wieku i działalność Ewarysta Estkowskiego, którego uznaje się za ojca polskiej prasy nauczycielskiej. W 1849 roku powołał on do życia pismo „Szkoła Polska”, które stanowiło jakoś zupełnie nową w rodzimym piśmiennictwie. Estkowski, zafascynowany pedagogiką Pestalozziego i głęboko przejęty losem ludu, stworzył pismo adresowane bezpośrednio do nauczycieli szkół elementarnych. Było to posunięcie nowatorskie, gdyż wcześniej dyskurs edukacyjny toczył się głównie w kręgach akademickich i arystokratycznych. „Szkoła Polska” miała za zadanie nie tylko podnosić kwalifikacje zawodowe nauczycieli wiejskich poprzez dostarczanie im wzorców lekcji i artykułów metodycznych, ale przede wszystkim budować ich poczucie godności zawodowej i świadomość roli, jaką odgrywają w życiu narodu.

Estkowski na łamach swojego pisma prowadził zaciętą walkę na dwóch frontach: merytorycznym i narodowym. Z jednej strony zwalczał mechaniczne metody nauczania pamięciowego, promując nauczanie pogładowe i rozwijające myślenie dziecka. Z drugiej strony, w warunkach nasilającej się germanizacji w zaborze pruskim, bronił praw języka polskiego w szkole i postulował wychowanie w duchu narodowym. Czasopismo stało się centrum integrującym środowisko postępowej inteligencji nauczycielskiej, a jego redaktor wyrósł na niekwestionowany autorytet moralny. Choć „Szkoła Polska” ukazywała się stosunkowo krótko, wyznaczyła standardy edytorskie i merytoryczne dla kolejnych pokoleń wydawców. Pokazała, że czasopismo pedagogiczne może być potężnym orężem w walce o duszę dziecka i kształt społeczeństwa, łącząc w sobie wysoki

poziom teoretyczny z praktycznymi poradami niezbędnymi w codziennej pracy szkolnej.

Rozkwit i specjalizacja w dobie autonomii galicyjskiej i Młodej Polski

Druga połowa XIX wieku, a zwłaszcza okres autonomii galicyjskiej, przyniósł dynamiczny rozwój i dywersyfikację prasy pedagogicznej. Swobody polityczne w zaborze austriackim umożliwiły powstanie we Lwowie i Krakowie silnych ośrodków wydawniczych. W 1885 roku powstało we Lwowie czasopismo „Muzeum”, organ Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, które stało się jednym z najważniejszych periodyków naukowych w tej części Europy. „Muzeum” odeszło od modelu pisma wyłącznie praktycznego na rzecz pogłębionej refleksji teoretycznej, publikując rozprawy z zakresu historii wychowania, filozofii i rodzącej się wówczas psychologii eksperymentalnej. Był to znak, że polska pedagogika wchodzi w fazę dojrzałości naukowej, a czasopisma stają się miejscem debaty akademickiej, recenzowania literatury światowej i kształtowania się rodzimej terminologii naukowej.

Początek XX wieku przyniósł kolejną falę nowych tytułów, związanych z ruchami reformatorskimi Nowego Wychowania. Czasopisma takie jak „Ruch Pedagogiczny” czy „Nowe Tory” stały się trybuną dla krytyków tradycyjnej szkoły herbartowskiej, promując idee pąjdocentryzmu, szkoły pracy i swobodnego wychowania. Rynek prasowy uległ znacznej specjalizacji – obok pism ogólnopedagogicznych zaczęły pojawiać się periodyki dedykowane konkretnym przedmiotom nauczania, pismom dla wychowawczyń przedszkoli, a także poradniki dla rodziców. Ta różnorodność świadczyła o rosnącej złożoności systemu edukacji i potrzebie precyzyjnego docierania do różnych grup odbiorców. Czasopisma te pełniły funkcję „uniwersytetów ludowych” dla tysięcy nauczycieli, którzy nie mieli możliwości odbycia formalnych studiów wyższych, zapewniając im kontakt z najnowszymi prądami umysłowymi Europy i przeciwdziałając

rutynie zawodowej.

Rola prasy w kształtowaniu tożsamości zawodowej nauczycieli

Podsumowując historię narodzin czasopism pedagogicznych, nie sposób przecenić ich roli w procesie formowania się tożsamości zawodowej nauczycieli. Przed epoką prasy nauczyciel był często osamotnioną jednostką, zalaną problemami lokalnymi, pozbawioną wsparcia i szerszej perspektywy. Czasopisma przełamały tę izolację, tworząc wirtualną wspólnotę ludzi połączonych wspólnym celem i etosem. Dzięki regularnej lekturze nauczyciel z zapadłej prowincji mógł czuć się częścią wielkiego ruchu intelektualnego, co miało kluczowe znaczenie dla podtrzymania morale w trudnych warunkach zaborów, a później w okresie budowy niepodległego państwa. Prasa pedagogiczna stała się pasem transmisyjnym, przez który idee wielkich teoretyków – Herbarta, Pestalozziego, Deweya czy Korczaka – trafiały pod strzechy wiejskich szkół, realnie zmieniając oblicze edukacji.

Dziedzictwo XIX-wiecznych pionierów prasy pedagogicznej jest widoczne do dziś. Stworzony przez nich model czasopisma łączącego teorię z praktyką, publicystykę społeczną z metodyką nauczania, stał się trwałym elementem kultury pedagogicznej. Choć zmieniały się nośniki i konteksty polityczne, podstawowa funkcja tych wydawnictw pozostała niezmienna: jest nią służba dziecku poprzez wspieranie rozwoju jego nauczyciela. Analiza historyczna wykazuje, że okresy największego rozkwitu myśli pedagogicznej zawsze korelowały z żywiołowym rozwojem czasopiśmiennictwa, co dowodzi, że słowo drukowane jest niezbędnym katalizatorem postępu w edukacji. Historia ta jest świadectwem determinacji wielu pokoleń redaktorów i autorów, którzy wierzyli, że poprzez pióro i druk można skutecznie zmieniać świat na lepsze.

---

[1] A. Ślisz, Z problematyki związków prasy polskiej z kulturą

narodową (XVII – XX w.), Prasa Polska, 1978 nr 9, s. 10;

H. Więckowska, Zarys czasopiśmiennictwa naukowego w Polsce. Wiek XVIII, Studia i materiały z dziejów nauki polskiej, 1966, z. 2 s.87;

J. Krasuski, Zagadnienia oświatowe w prasie Piotra Świtkowskiego, Rozprawy z Dziejów Oświaty, 1967, T. 7, s. 40;

F. Filipowicz, Czasopiśmiennictwo pedagogiczne w Polsce Ludowej, Warszawa 1981, s. 20.

Jeśli potrzebujesz pomocy w pisaniu nowej pracy z pedagogiki, to polecamy serwis [pisanie prac z pedagogiki](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac.